

BE-21

แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนช่วงสถานการณ์โควิด 19
ในเขตชุมชนบ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น
Approach Community Tourism Development Covid-19 Situation of Nong
Waeng Village at Phra Yuen District of Khon Kaen Province

สุมิตรา ไอยรา¹ วัชโรบล โกศลวิทยานันต์² ดาริกาญจน์ วิชาเดช³ ขนิษฐา ทองเชื้อ⁴ และอัญญาภรณ์ พลเดช⁵

Sumitra Iyara¹, Watcharobon Kosonwitthayanan², Darikarn Wichadech³

Kanitha Thongchua⁴, and Anyaporn Paradech⁵

^{1,2,3,4} สาขาวิชาการท่องเที่ยว คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

อีเมล: sumitra.iya@neu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยแบบผสมผสานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) บริบทและกิจกรรม 2) แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนช่วงสถานการณ์โควิด 19 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน จำนวน 340 คน เครื่องมือใช้คือ 1) แบบสอบถาม สุ่มแบบวิธีเจาะจง 2) การสนทนากลุ่ม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ร้อยละ ความถี่ ค่าเฉลี่ยส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการเขียนบรรยายเชิงพรรณนา ผลวิจัยพบว่า 1) กิจกรรมที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน ได้แก่ ปั่นจักรยานชมธรรมชาติ ศูนย์บริการความรู้ด้านการเกษตรปลอดภัย การบริการส่งเสริมความรู้วิถีใหม่ การบริการเรียนรู้วิถีจักสาน การเรียนรู้ศิลปะการแสดงด้านหมอรำ และการเรียนรู้วิถีชีวิตของคนในชุมชนโดยวิธีเว้นระยะห่างทางสังคม 2) การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนทั้ง 6 ด้าน มีคะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก (= 3.57)

คำหลัก: การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชน

Abstract

The objective of this mixed methods research was :-1) to study context and activities of community tourism development covid-19 situation and 2) to examine community tourism development covid-19 situation. Three hundred and forty samples were selected by purposive sampling from community leaders, villager and tourists. Research instrument were questionnaire, interview and focus groups. Data were analyzed by using percentage, mean, standard deviation, and descriptive explain. Findings were found that:- 1). The activities of community tourism that promoted community tourism were bicycle for sightseeing, non-toxic agriculture community service center, promote knowledge of silk service, basketry service ,Mor Lam , and learning-based villager lifestyle that social distancing. 2). The overall community tourism development (six areas) was in high level (= 3.57)

Keywords: community tourism development

บทนำ

องค์การการท่องเที่ยวโลกแห่งสหประชาชาติ ได้คาดการณ์ว่าในปี พ.ศ.2573 จะมีนักท่องเที่ยว เดินทางทั่วโลก 1.8 พันล้านคน หรือขยายตัวในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 3.3 ต่อปีจึงนับเป็นโอกาสที่ดีของ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทยในการพัฒนาให้ประเทศไทยเป็นจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยวทั่วโลก ตามแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ (5) ประเด็น การท่องเที่ยว (พ.ศ. 2561 - 2580) โดยการแสวงหาสินค้าและบริการท่องเที่ยวใหม่ ๆ ที่ไทยมีศักยภาพ มีความหลากหลาย และกระจายอยู่ ทุกภูมิภาคของประเทศ รวมทั้งสามารถเชื่อมโยงไปยังประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อนำมาส่งเสริมพัฒนาให้เต็มตามศักยภาพและสร้างสรรค์คุณค่าให้สอดคล้องกับทิศทางและแนวโน้มของตลาดยุคใหม่ ตลอดจนยกระดับมาตรฐาน ความปลอดภัย และอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวทุกกลุ่ม การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ระบบนิเวศ และ ทรัพยากรที่เอื้อต่อการเติบโตของการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ เพื่อกระจายโอกาสในการสร้างรายได้ไปสู่ชุมชน และเมืองอย่างทั่วถึงและยั่งยืน บรรลุเป้าหมายด้านรายได้และการยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทย การสร้างสรรค์คุณค่าสินค้าและบริการการท่องเที่ยว โดยมุ่งเน้นการใช้องค์ความรู้และนวัตกรรม ผสานกับจุดแข็งในด้านความหลากหลายทาง ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และวิถีชีวิต เพื่อสร้างคุณค่า ให้กับสินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยวที่ตอบสนองพฤติกรรม ความต้องการนักท่องเที่ยว และสร้างทางเลือกของประสบการณ์ใหม่ ๆ ให้กับนักท่องเที่ยว แนวทางการพัฒนา สร้างคุณค่า และมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าและบริการบนฐานของทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ได้แก่ แหล่งอุทยานประวัติศาสตร์ เมืองมรดกโลก โบราณสถาน เมืองเก่า ย่านการค้า วิถีชีวิตลุ่มน้ำ สินค้าชุมชน อาหารไทย และแพทย์แผนไทย เพื่อนำมาสร้างสรรค์คุณค่า และมูลค่าผ่านองค์ความรู้ นวัตกรรม เทคโนโลยี และการออกแบบเพื่อสร้างสรรค์เป็น สินค้า รวมถึงการพัฒนา กิจกรรมและบริการรูปแบบใหม่ ๆ ให้กับนักท่องเที่ยว เช่น การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยว โดยชุมชน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยววิถีพุทธ การท่องเที่ยวกลุ่มมุสลิม เป็นต้น (ปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์ และปรามิทธิ์ ประสาทกุล, ประชากรไทยในอนาคต, 3 พฤษภาคม 2562) แต่โควิด-19 ที่มาแบบตั้งรับไม่ทันและคร่าชีวิตชาวโลกไปแล้วเกือบ 8 แสนคน จากยอดติดเชื้อสะสมทั่วโลกเฉียด 20 ล้านคน มีผลในการทำลายล้างรุนแรงที่ทำให้อุตสาหกรรมท่องเที่ยวต้อง พังทลายในพริบตาส่งผลให้ถูกมองว่าแม้ไทยจะเป็นแชมป์โลกเรื่องป้องกันการแพร่ระบาดของโควิด-19 ได้อย่างยอดเยี่ยมแต่ เพราะระบบเศรษฐกิจไทยพึ่งพานักท่องเที่ยวต่างชาติเป็นหลัก จึงได้รับผลกระทบอย่างหนัก จนวันนี้หล่นไปอยู่ท้ายขบวนของชาติอาเซียนแล้ว สำหรับแนวทางและแผนการดำเนินงานของ ททท. แบ่งเป็น 3 ระยะ คือ ระยะที่ 1 : Lockdown Exit ประกอบด้วย “Rebuild-Rebalance-Refresh” เตรียมความพร้อม ซ่อมสร้างอุทยาน สื่อสารให้คิดถึง Amazing “Trusted Thailand”, ระยะที่ 2 : Selective Open เป็นช่วง Reboot ไทยเที่ยวไทย เปิดเมืองเปิดประเทศเพื่อการท่องเที่ยว อย่างจำกัด และ ระยะที่ 3 : Extensive Open เป็นการ Rebound เปิดเมืองเปิดประเทศเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดย ชีวิตวิถีใหม่ (New Normal) จะนำไปสู่การท่องเที่ยวที่ขับเคลื่อนด้วยหลักการด้านสาธารณสุข ภายใต้แนวคิด “BEST : ท่องเที่ยวไทยวิถีใหม่” โดย B หรือ Booking คือวางแผนการเดินทางก่อน-ระหว่าง-หลังเดินทาง การจัดสรรคนร่วมเดินทาง จองทุกสิ่งล่วงหน้าภายใต้เงื่อนไขการจำกัดจำนวน และการบริหารพื้นที่แบบเว้นระยะห่าง, E หรือ Environment การอนุรักษ์และรักษาธรรมชาติที่ฟื้นตัวดีขึ้น นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม, S หรือ Safety ข้อมูลสารสนเทศเพื่อการตัดสินใจ ซึ่งนักท่องเที่ยวจะให้ความสำคัญกับความสะอาด ปลอดภัย และ สุขอนามัยที่ดี และ T หรือ Technology เทคโนโลยีเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการท่องเที่ยวที่ช่วยเสริมสร้างประสบการณ์อัน ทรงคุณค่าสำหรับนักท่องเที่ยวและทำให้บริการมีศักยภาพที่ดีขึ้น ผู้อำนวยการองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) หรือ อพท. กล่าวว่า การถือโอกาสในช่วงที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติจากการแพร่ระบาดของโควิด-19 ถือเป็นวิกฤตที่สร้างโอกาสในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งถือเป็นโอกาส

สำคัญในการ Transformation ธรรมชาติสู่ความยั่งยืน ดังนั้น อพท. จึงได้สร้างโอกาสดังกล่าวและต่อยอดสู่การกระตุ้นให้ชุมชนได้เห็นความสำคัญ ควบคู่ไปกับการสร้างความมั่นใจด้านการท่องเที่ยวให้กับชุมชน ผู้ประกอบการ และนักท่องเที่ยว ขณะเดียวกันได้ส่งเสริมให้ชุมชนปฏิบัติตามมาตรการและแนวทางที่รัฐบาลกำหนดอย่างเคร่งครัด เพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของโควิด-19 และสร้างความมั่นใจให้กับนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการชุมชนในด้านสุขอนามัยและความปลอดภัยตามมาตรฐาน Safety & Health Administration (SHA) เพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีสุขอนามัยและปลอดภัยต่อชุมชน เพื่อรองรับตลาดนักท่องเที่ยวคุณภาพหลังวิกฤตโควิด-19 คลีคลาย “อพท. ร่วมกับสภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและสมาคมท่องเที่ยว นำผู้เชี่ยวชาญของบริษัทนำเที่ยวลงพื้นที่ให้ความรู้ชุมชนท่องเที่ยวในการออกแบบโปรแกรมท่องเที่ยวให้ตอบโจทย์ตลาดนักท่องเที่ยวคุณภาพ พร้อมร่วมกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในพื้นที่นำข้อปฏิบัติด้านสุขอนามัยเพื่อยกระดับชุมชนท่องเที่ยวให้พร้อมบริการอย่างมีคุณภาพ ปลอดภัย ใส่ใจสุขภาพ โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสร้างรายได้เสริมเพื่อให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและมีความสุขอย่างแท้จริง <https://www.posttoday.com/economy/news/>

นอกจากนี้งานวิจัยของ (ฉัตรชนก มัทธวรกรนก, 2557) ได้เสนอกลยุทธ์ การสร้างความแตกต่างและกลยุทธ์ส่วนประสมทาง การตลาดในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ดังนี้ 1) ด้านพื้นที่ท่องเที่ยว ต้องมา จากตัวแทนทุกภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับท่องเที่ยว 2) ด้านการบริหารจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ควรมีระบบบริหารจัดการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างยั่งยืน และกฎกติกาที่ใช้ในการบริหารการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงกับการพัฒนาด้านอื่นๆ ของชุมชน ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมวัฒนธรรมมีการถ่ายทอดวัฒนธรรม และวิถีชีวิตชุมชนจาก ภายในสู่คนภายนอกส่งเสริมวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของชุมชน ด้านสิ่งแวดล้อม 3) ด้านกระบวนการ กิจกรรมรูปแบบกระบวนการและกิจกรรมที่ใช้สำหรับบริหารจัดการท่องเที่ยว ของชุมชน 4) ด้านองค์กรชุมชน ต้องอาศัยกระบวนการ ทำงานแบบบูรณาการ

ผลจากงานวิจัยดังกล่าว คณะผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษาและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนบ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอนาดูน จังหวัดขอนแก่น ภายใต้กรอบแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงชุมชนช่วงสถานการณ์โควิด 19 และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน การส่งเสริมให้มีการพัฒนาชุมชนของ ตนเองควบคู่กับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเน้นการพึ่งพาตนเองโดยเฉพาะในเรื่องท่องเที่ยวชุมชนทุกภาคส่วน ในชุมชนต่างร่วมแรงร่วมใจกัน ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ เพื่อให้มีคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เช่น การปลูกผักปลอดสารพิษเพื่อการจำหน่าย การแปรรูปวัตถุดิบที่ตนเองมีให้กลายเป็น ผลิตภัณฑ์สมุนไพรของชุมชน อาทิ ยาหม่อง สมุนไพรบำรุงผิวตะไคร้หอมไล่ยุงลูกประคบสมุนไพรอบ และน้ำมันไพรวมถึงยังมีการจำหน่าย เสื้อชุมชน เมื่อชุมชนมีจุดแข็งเรื่องท่องเที่ยวชุมชนการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวจึงมีความสำคัญและจำเป็นเพื่อสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน และให้เกิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจะได้ศึกษาบริบทและกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชน หนองแวงเพื่อหาแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนบ้านหนองแวงให้เป็นที่รู้จักยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทและกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยวชุมชน บ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอนาดูน จังหวัดขอนแก่น
2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงชุมชนบ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอนาดูน จังหวัดขอนแก่น

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นรูปแบบการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed-Method Research: MMR) ระหว่างการวิจัย เชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้การสำรวจ สังเกตสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ใช้แบบสอบถาม เพื่อให้ได้ข้อมูลและคำตอบของงานวิจัยที่ครอบคลุม รอบด้านและสมบูรณ์ที่สุดพื้นที่วิจัยคือชุมชนบ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างกลุ่มที่ 1 ในการศึกษาครั้งนี้คือ ชาวบ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น ประชากร 3,420 คน ([www.http://khonkaen.kapook.com/](http://khonkaen.kapook.com/), 23 ธันวาคม 2564)

ฉะนั้นได้กลุ่มตัวอย่างเท่ากับ 340 คน โดยการเปิดตารางของเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie & Morgan) แต่เพื่อป้องกันความผิดพลาดและได้ให้ระดับความเชื่อมั่น งานวิจัยชิ้นนี้จึงเก็บกลุ่มตัวอย่างจำนวน 340 คน ใช้วิธีการสุ่ม แบบเจาะจง เพื่อสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนบ้านหนองแวง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างกลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มตัวอย่างผู้เชี่ยวชาญได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิภาคีรัฐบาลด้านการท่องเที่ยว จำนวน 2 คน ผู้ทรงคุณวุฒิภาคเอกชนด้านการท่องเที่ยวจำนวน 2 คน ผู้นำชุมชนจำนวน 3 คน และชาวบ้านจำนวน 3 คน รวมทั้งสิ้นเป็นจำนวน 10 คนใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจงเพื่อการสัมภาษณ์และสำหรับการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในการกำหนดกิจกรรมและหาแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนบ้านหนองแวง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้แบบสอบถามซึ่งได้จากการรวบรวมจากเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ มาปรับใช้ในแบบสอบถามของงานวิจัยนี้ จากนั้น นำแบบสอบถามไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างที่กำหนด (Pilot Test) จำนวน 30 ชุด ซึ่งเป็นกลุ่มที่ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายเพื่อนำผลมาตรวจสอบและทำการวิเคราะห์หาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถาม โดยการหาค่าสัมประสิทธิ์อัลฟา (Alpha Coefficient) ผลวิเคราะห์พบว่า แบบสอบถามมีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.92 นับว่าแบบสอบถามนี้มีค่าความเชื่อมั่นสูง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามแจกชุมชนบ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น ในช่วงเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2564 ถึงเดือน มกราคม พ.ศ. 2565

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้โปรแกรมสถิติสำเร็จรูปโดยข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น โดยการแจกแจงความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) และการหาค่าเฉลี่ย (Mean) ในส่วนข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนวิถีใหม่บ้านหนองบัวน้อยบ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น ซึ่งประกอบด้วย 1) ด้านสิ่งดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว 2) ด้านความสามารถในการเข้าถึง 3) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก 4) ด้านการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยว 5) ด้านกิจกรรมแหล่งท่องเที่ยว 6) ด้านการบริการเสริมในแหล่งท่องเที่ยว และวิเคราะห์คำถามปลายเปิดด้วยการ

การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ในส่วนเกณฑ์ในการประเมินค่าเฉลี่ยระดับความคิดเห็น มีดังนี้

ค่าเฉลี่ย 4.21-5.00 หมายถึง ความคิดเห็นอยู่ในระดับพึงพอใจมากที่สุด

ค่าเฉลี่ย 3.41-4.20 หมายถึง ความคิดเห็นอยู่ในระดับพึงพอใจมาก

ค่าเฉลี่ย 2.61-3.40 หมายถึง ความคิดเห็นอยู่ในระดับพึงพอใจปานกลาง

ค่าเฉลี่ย 1.81-2.60 หมายถึง ความคิดเห็นอยู่ในระดับพึงพอใจน้อย

ค่าเฉลี่ย 1.00-1.80 หมายถึง ความคิดเห็นอยู่ในระดับพึงพอใจน้อยที่สุด

ผลการวิจัย

1. บริบทและกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนบ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอพระยีน จังหวัดขอนแก่น ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลของชุมชน พบว่า ชุมชนส่วนใหญ่เป็นหญิงอายุ 35 - 45 ปี (คิดเป็นร้อยละ 43) สถานะภาพสมรส (คิดเป็นร้อยละ 50) รายได้ 5,000-10,000 (คิดเป็นร้อยละ 25) กิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยวชุมชน บ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอพระยีน จังหวัดขอนแก่น ได้จัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการ ชุมชนโดยเน้นการพัฒนา เยาวชนของ หมู่บ้านให้มีส่วนร่วมในการการท่องเที่ยว ให้เห็นคุณค่าในตัวเองและใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์โดยการจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชน 6 กิจกรรมหลัก ดังนี้ 1).ปั่นจักรยานชมธรรมชาติเพื่อสุขภาพ เริ่มปั่นจักรยานจากเส้นทางชุมชนบ้านหนองแวง สู่เส้นทางเกษตรปลอดภัย 2).ศูนย์บริการชุมชนท่องเที่ยวได้ให้บริการด้านการดูแล สุขภาพเบื้องต้น เพื่อเป็นการป้องกันการเจ็บไข้ได้ป่วยของคนในชุมชน หรือกับผู้ที่สนใจทั่วไปมาใช้บริการ ได้อย่างถูกวิธีและการมีศูนย์บริการเพื่อสุขภาพประจำหมู่บ้าน นอกจากได้ดูแลและป้องกันการเกิดโรคร้าย ไข้เจ็บ และคัดกรองเพื่อป้องกันโควิด 19 เบื้องต้น แล้วศูนย์ฯดังกล่าวยังช่วยเสริมสร้างอาชีพให้กับคนในชุมชนอีกด้วย เช่น การฝึกสมรรถภาพ (Fitness)และจำหน่ายผลิตภัณฑ์ สมุนไพร ยาหม่อง ลูกประคบ อีกทั้งยังบริการความรู้วิถีใหม่ให้บุคคลที่สนใจ นับว่าศูนย์บริการเพื่อสุขภาพก่อเกิด ผลประโยชน์มากมายโดยคนในชุมชนเพื่อชุมชน 3). เกษตรยามว่าง เป็นการส่งเสริมให้คน ในชุมชนได้บริโภคผักปลอดสารพิษ และมีคุณภาพ ชีวิตที่ดีปราศจากโรคร้ายไข้เจ็บ คนในครอบครัวใช้ เวลาว่างให้เป็นประโยชน์รวมถึงคนในชุมชนมีความ สามัคคีรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายโดยยึดหลักการดำเนินชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง 4).ส่งเสริมให้มีการจำหน่ายจัดจำหน่ายผักปลอดสารพิษไปสู่ช่องทางร้านขายปลีกเช่น โลตัส 5).การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เพื่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชน ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ลดปัญหาเด็กติดเกม และเป็นการร่วมสืบสาน วัฒนธรรมประเพณีศิลปะพื้นบ้านภูมิปัญญาของ ปู่ย่าตายายสืบไป โดยจะมีการแสดงต่างๆ เพื่อเป็น การสร้างบรรยากาศให้กับนักท่องเที่ยวร่วมกันเก็บผักปลอดสารพิษที่ชุมชนปลูกและจำหน่ายในชุมชนเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน 6). มีการให้บริการ ให้คำแนะนำด้านดินโดยปราชญ์ชาวบ้านแก่ผู้สนใจในการเพาะปลูก วิธีการปลูกผักประเภทต่าง ๆ ในชุมชน มีการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการเรียนรู้ วิถีชีวิตของคนในชุมชน ด้วยบรรยากาศและความมิตรไมตรีจากคนในชุมชน

2. การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนบ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอพระยีน จังหวัดขอนแก่น

ตารางที่ 1 ความคิดเห็นของชุมชนบ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น

(n=340)

ที่	แหล่งท่องเที่ยวชุมชน	ระดับความคิดเห็น	S.D.	การแปรผล
1	ด้านสิ่งดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว	3.79	0.69	มาก
2	ด้านความสามารถในการเข้าถึง	3.56	0.57	มาก
3	ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก	3.60	0.85	มาก
4	ด้านการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยว	3.45	0.63	มาก
5	ด้านกิจกรรมแหล่งท่องเที่ยว	3.63	0.81	มาก
6	ด้านการบริการเสริมในแหล่งท่องเที่ยว	3.36	0.57	ปานกลาง
	รวม	3.57	0.69	มาก

ผลการสอบถามความคิดเห็นของชุมชนบ้านหนองแวง โดยภาพรวม พบว่า ชุมชนมีความคิดเห็นต่อ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงชุมชนในระดับมากค่าเฉลี่ย 3.57 เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ด้านสิ่งดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว มีความคิดเห็น มากที่สุดค่าเฉลี่ย 3.79 รองลงมาคือ ด้านกิจกรรมแหล่งท่องเที่ยว มีความคิดเห็นมาก ค่าเฉลี่ย 3.63 และ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก มีความคิดเห็นมากค่าเฉลี่ย 3.60 ด้านความสามารถในการเข้าถึง มีความคิดเห็นมาก ค่าเฉลี่ย 3.56 ด้านการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยว มีความคิดเห็นน้อยค่าเฉลี่ย 3.45 และ 6)ด้านการบริการเสริมในแหล่งท่องเที่ยวมีความคิดเห็น น้อย ค่าเฉลี่ย 3.36 ตามลำดับ

ผลการสนทนากลุ่มในประเด็นการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนบ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น 1). ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก พบว่า “ทางศูนย์ บริการ ถือว่ามีหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นอุปกรณ์ ในการฝึกสมรรถภาพ ห้องน้ำสะอาดที่รองรับนักท่องเที่ยวได้มากถึง 10 คน มีบริการเครื่องดื่มสมุนไพรและมีผลิตภัณฑ์สมุนไพร ต่างๆ ที่ให้บริการให้กับนักท่องเที่ยว” 2). ด้านกิจกรรมแหล่งท่องเที่ยว พบว่า “มีประเพณีพื้นถิ่น ที่เป็นเอกลักษณ์ของอีสานที่เป็น อีสานจริงๆไม่ว่า จะเป็นประเพณีตามฤดูกาลการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน การรักษาประเพณีวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมทำตาม หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงการดูแลสิ่งแวดล้อมที่ดีการมีระบบสังคมเครือญาติการอยู่แบบวิถีใหม่ ชุมชนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านและพืชสมุนไพรพื้นบ้าน การแต่งกายประจำถิ่น มีการจัดแสดงเรื่องประเพณี วัฒนธรรม 3).ด้านสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว พบว่า มีเว็บไซต์และสื่อต่างๆซึ่งทางชุมชนได้รับการสนับสนุนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยให้เป็นชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนเชิงเกษตรและมีผู้ประกอบการหลายๆ หน่วยงาน ที่มาดูงานรวมถึงมีการ จัดบูธต่างๆ ที่ถือเป็นการประชาสัมพันธ์อีกทางหนึ่ง เช่นเดียวกับ ส่วนใหญ่ แล้วจะเป็นการบอกแบบปากต่อปากเมื่อคนหนึ่ง มากก็มักจะมีคนถ่ายรูปและบอกต่อๆ กันมาซึ่งการทอเสื้อจะเป็นเอกลักษณ์เพราะไม่ค่อยมีใครรู้จัก และมักอยากจะทำกัน จึง ถือว่าเป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้ชุมชนบ้านหนองแวงเป็นที่รู้จักและมีผู้คนมาสนใจมากขึ้น 4). ด้านจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวพบว่า มี นักสื่อความหมาย ท้องถิ่นคอยให้บริการที่เรียกว่านักสื่อความหมาย ท้องถิ่น เพราะว่าเราจะเรียกว่าเป็นอาชีพมัคคุเทศก์ ไม่ได้ เนื่องจากคนที่จะเป็นมัคคุเทศก์ได้นั้นต้องผ่าน การเรียนรู้การอบรม จึงจะถือเป็นมัคคุเทศก์ได้ซึ่งใน ที่นี้เราใช้เด็กในชุมชนมา รับผิดชอบในหน้าที่นี้แทน ดังนั้นอาจผิดกฎหมายในเรื่องของการประกอบอาชีพมัคคุเทศก์ 5). ด้านความสามารถในการเข้าถึง แหล่ง ท่องเที่ยว พบว่า มีเว็บไซต์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น Youtube หรือ Facebook ที่จะมีการแนะนำถึงการให้บริการ ผลิตภัณฑ์

ต่างๆ และแผนที่ในการเดินทางเข้ามาใน แหล่งท่องเที่ยว รวมถึงมีการจัดบูธ เพื่อถือเป็นการ ประชาสัมพันธ์ 6). ด้านการ บริการเสริมในแหล่งท่องเที่ยวในประเด็นการจัดการแหล่งท่องเที่ยวชุมชน พบว่า มีการปลูกผักปลอดสารพิษส่งห้างโลตัส จังหวัดขอนแก่นเพื่อเป็นศูนย์กระจายสินค้าประเภทผักปลอดสารพิษให้กับชุมชน มีระบบสาธารณูปโภค พื้นฐาน โดยจะถือ ความสะอาดและความปลอดภัยท่องเที่ยวเป็นสิ่งสำคัญ

อภิปรายผล

ชุมชนบ้านหนองแวง มีกิจกรรมที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน ได้แก่ 1) ปันจักรยานชมธรรมชาติเพื่อสุขภาพ 2) ศูนย์บริการท่องเที่ยวชุมชนดูแลสุขภาพเบื้องต้น เพื่อเป็นการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ ของคนในชุมชน 3) เกษตรยามว่าง เป็นการ ส่งเสริม ให้คนในชุมชนได้บริโภคผักปลอดสารพิษ 4) มีหมอดินซึ่งเป็นปราชญ์ชุมชนสาธิตวิธีการปลูกผักปลอดภัยสารพิษใน สวนเกษตร 5) การแสดงพื้นบ้านหมอลำเป็นการร่วมสืบสานวัฒนธรรมประเพณีและศิลปะพื้นบ้าน และ 6) ในชุมชนเป็นการ แลกเปลี่ยนประเพณีวัฒนธรรม ตลอดจนการเรียนรู้วิถีชีวิตของคนในชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของกมลชนก จันทร์เกตุ (2560) ที่ได้ศึกษาเรื่องการจัดการ ท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืนกรณีศึกษา:ชุมชนเกาะยอ จังหวัดสงขลา ปัจจัยที่มีผลต่อ การจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชนเกาะยอ ได้แก่ ปัจจัยด้านผู้นำ ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วม ในชุมชน ปัจจัยด้านการ สนับสนุนจากเครือข่ายภายนอก และปัจจัยด้านนโยบายมาตรการและ กฎหมาย ซึ่งนำไปสู่ข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการ การท่องเที่ยวของชุมชนเกาะยอเพื่อให้เกิดความยั่งยืน คือ ควรมีหน่วยงานที่รับผิดชอบในรูปแบบคณะกรรมการ มีแผนงาน ด้านท่องเที่ยว มีระบบ บริหารจัดการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างยั่งยืนที่มีความสมดุลของการพัฒนาในมิติทางด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ภายใต้เงื่อนไขการมีส่วนร่วมของชุมชน ในทุกๆกระบวนการเช่นเดียวกับ ชลตรงค์ ทองสง และคณะ(2553) ได้ศึกษาเรื่องโครงการวิจัย เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ บ่อน้ำร้อนถ้ำ เขาพลูซึ่งพบว่าบ่อน้ำร้อนถ้ำ เขาพลูควรที่จะมีการ พัฒนาในด้านต่างๆ คือ 1) การพัฒนาพื้นที่ที่ยังคง ความดั้งเดิมของพื้นที่เป็นหลัก 2) การจัดการการ ท่องเที่ยวที่ควรมีมาตรฐานเพิ่มสูงขึ้น 3) การพัฒนา กิจกรรมการท่องเที่ยว ที่มุ่งสร้างความหลากหลาย และเพิ่มคุณภาพของ กิจกรรม 4) การจัดการด้านผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ควรจะระมัดระวังผลกระทบจากการพัฒนาที่เกิดขึ้น 5) การสร้างการมี ส่วนร่วมเพื่อสร้างรูปแบบการจัดการที่เน้นการมีส่วนร่วมของ ทุกฝ่าย 6) การเพิ่มขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ เพื่อ รองรับนักท่องเที่ยวที่จะเพิ่มขึ้นใน อนาคต 7)การพัฒนามาตรฐานในการให้บริการเพื่อสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว 8) การพัฒนาการประชาสัมพันธ์และการตลาดที่ควรมีการพัฒนา ในเชิงรุกเพิ่มมากขึ้น 9) การสร้างมูลค่าเพิ่มจาก กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น และ 10) การพัฒนาด้านความรู้และสื่อความหมายเพื่อการสร้างประสบการณ์ นันทนาการที่มีคุณภาพแก่นักท่องเที่ยว

สรุปได้ว่า บ้านหนองแวงมีองค์ประกอบของการท่องเที่ยว ครบถ้วน ไม่ว่าจะป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเป็นสิ่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ กับคนในชุมชน รวมถึงการสืบสานประเพณีและ วัฒนธรรม ซึ่งได้รับความร่วมมือของคนในชุมชน ส่วนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ทั้ง 6 ด้านแบบชุมชน มีคะแนนเฉลี่ยอยู่ใน ระดับมาก ($\bar{X} = 3.57$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า 1) ด้านสิ่งดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว 2) ด้านกิจกรรม แหล่งท่องเที่ยว 3) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก 4) ด้านความสามารถในการเข้าถึง 5) ด้านการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยว และ 6).ด้านการบริการเสริมในแหล่งท่องเที่ยวการบริการมีสาธารณูปโภคพื้นฐานสอดคล้องกับงานวิจัยของอริศรา ทองทรัพย์ (2559) ได้ศึกษาเรื่องแนวทางการพัฒนา การจัดการ ท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ แหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคทาง ตอนเหนือของประเทศไทยซึ่งพบว่าแนวทางการพัฒนา การจัดการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ แหล่งน้ำพุร้อนใน ภูมิภาคทางตอนเหนือของประเทศไทย ประกอบด้วย 1) ควรมีการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวพุร้อน ธรรมชาติให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น 2) ควรปรับปรุงภูมิทัศน์

สถานที่ท่องเที่ยวให้มีความสวยงาม 3) ควรปรับปรุง เรื่องความสะอาดโดยรวมของสถานที่ท่องเที่ยว 4) ควรจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุ และผู้พิการ 5) ควรซ่อมแซมห้องสุขา ห้องแช่น้ำพุร้อน และห้องอาบน้ำพุร้อนให้มีสภาพที่ดี 6) ควรจัดให้มี ป้ายนิทรรศการแนะนำแหล่งท่องเที่ยวและสถานที่ ท่องเที่ยวอื่นๆ ใกล้เคียง 7) ควรมีการปรับอัตรา ค่าบริการให้เหมาะสม เพื่อการพัฒนาและการบริการที่ดี 8) ควรปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน ทุกประเภทให้ดีขึ้นคุณภาพเพื่อตอบสนองความต้องการ ของนักท่องเที่ยว 9) ควรปรับปรุงมาตรการการรักษา ความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยวให้เหมาะสม และ จัดให้มีชุดปฐมพยาบาลเบื้องต้น 10) ควรมีการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวระหว่างชุมชนและ ภาครัฐร่วมกัน เพื่อให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วม ในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว 11) ควรพัฒนาและปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นไปตามมาตรฐาน คุณภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพประเภทน้ำพุร้อน ธรรมชาติและ 12) ควรมีการแบ่งส่วนงานฝ่ายส่งเสริม แหล่งท่องเที่ยวในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่าง ชัดเจน เช่นเดียวกับงานวิจัยของชลตรงค์ ทองสง และคณะ (2553) ได้ศึกษา เรื่องโครงการ วิจัยเพื่อ พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ บ่อน้ำร้อนถ้ำเขาพลู ซึ่งพบว่า บ่อน้ำร้อนถ้ำเขาพลูควรที่จะมีการพัฒนา ในด้านต่างๆ คือ 1) การพัฒนาพื้นที่ที่ยังคงความ ดั้งเดิมของพื้นที่เป็นหลัก 2) การจัดการการท่องเที่ยว ที่ควรมีมาตรฐานเพิ่มสูงขึ้น 3) การพัฒนากิจกรรม การท่องเที่ยวที่มุ่งสร้างความหลากหลายและเพิ่ม คุณภาพของกิจกรรม 4) การจัดการด้านผลกระทบ ต่อสิ่งแวดล้อมควรจะมีมาตรการวางผลกระทบจาก การพัฒนาที่เกิดขึ้น 5) การสร้างการมีส่วนร่วม เพื่อสร้างรูปแบบการจัดการที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย 6) การเพิ่มขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่จะเพิ่มขึ้นในอนาคต 7) การพัฒนามาตรฐานในการให้บริการเพื่อสร้าง ความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว 8) การพัฒนาการ ประชาสัมพันธ์และการตลาดที่ควรมีการพัฒนา ในเชิงรุกเพิ่มมากขึ้น 9) การสร้างมูลค่าเพิ่มจาก กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น 10) การพัฒนาด้านความรู้ และสื่อความหมาย เพื่อการสร้างประสบการณ์ นันทนาการที่มีคุณภาพแก่นักท่องเที่ยวเช่นเดียวกับ งานวิจัยของวรธรรมณ อัจฉรวรรณ และประพัฒน์ ลักษณะพิสุทธิ์ (2559) ที่ได้ศึกษาแนวทางการจัดการ แหล่งท่องเที่ยวบึงบอระเพ็ด จังหวัดนครสวรรค์ที่ นำเสนอไว้ว่า การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวนั้น ควรให้ ความสำคัญกับนโยบาย การประชาสัมพันธ์แหล่ง ท่องเที่ยว อุปกรณ์รับส่งและความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวเป็นสำคัญ

สรุปได้ว่าชุมชนบ้านหนองแวงควรได้รับการพัฒนาด้านการจัดการเป็นระบบที่มีคุณภาพในทุกๆ ด้านแบบต่อเนื่องในเรื่องของการประชาสัมพันธ์ต่างๆการรักษาความสะอาดในแหล่งท่องเที่ยวชุมชน สิ่งอำนวยความสะดวกที่ให้บริการแก่นักท่องเที่ยว สาธารณูปโภคพื้นฐาน อีกทั้งยังมีการรักษาความปลอดภัยที่ได้มาตรฐาน

สรุป

งานวิจัยนี้พบข้อมูลที่สำคัญว่า บริบทและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนบ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่นและแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนบ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น เกิดประโยชน์ในทาง วิชาการ คือ ผลของการวิจัยทำให้ได้ทราบถึงบริบท และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนบ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น ได้ทราบถึงแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชน บ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม คือ ผลของการทำวิจัยสามารถสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างคนชุมชนในการร่วมกิจกรรม ต่างๆเพื่อสร้างความประทับใจให้แก่ผู้มาเยือน และ ทำให้เยาวชนคนรุ่นหลังเห็นคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว ในชุมชนของตนเองมากยิ่งขึ้นการนำผลการวิจัยหรือ รูปแบบจากงานวิจัยนี้ไปใช้ต้องคำนึงถึงผลลัพธ์ที่ได้จากการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวจึงจะเกิดประโยชน์ ต่อชุมชนและประเทศชาติต่อไป

ข้อเสนอแนะและการทำวิจัยครั้งต่อไป

ในการปฏิบัติควรมีจุดวางเจลแอลกอฮอล์ แมส เครื่องวัดอุณหภูมิ ไว้ตามจุดเยี่ยมชม มีป้ายแสดง จุดรับบริการนักท่องเที่ยวภายในแหล่งท่องเที่ยวอย่างชัดเจน จุดศูนย์กลางในการติดต่อขอใช้บริการ แหล่งท่องเที่ยว ควรขยายพื้นที่ในการจัดกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยว สำหรับข้อเสนอแนะในการวิจัย ครั้งต่อไป ควรมีกู่มตัวอย่างของชุมชนอื่นเพื่อให้งานวิจัย มีคุณภาพมากขึ้น เพิ่มเครื่องมือการวิจัยด้าน การสัมภาษณ์ของนักท่องเที่ยวและเพิ่มเติมในประเด็นของความพึงพอใจในการใช้บริการของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนเพื่อให้ได้ผลการวิจัยที่ครอบคลุมในทุกมิติ

เอกสารอ้างอิง

- กมลชนก จันทร์เกต. (2560). *การจัดการการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา : ชุมชนเกาะยอ จังหวัดสงขลา*. (การค้นคว้าอิสระ. สาขาวิชาบริหารรัฐกิจและกิจการสาธารณะ สำหรับนักบริหาร). คณะรัฐศาสตร์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ฉัตรชนก มัทธนวนรณก. (2557). *กลยุทธ์ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพบ่อน้ำพุร้อนพระร่วง ตำบลลานดอกไม้ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร*. (วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น).
- ชลตรงค์ทองสงและคณะ. (2553). *โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ บ่อน้ำร้อนถ้ำเขาพลู*. รายงานการวิจัย: มหาวิทยาลัยแม่โจ้. บ้านไร่กองขิง. (2558). ชุมชนบ้านไร่กองขิง. สืบค้นเมื่อ 28 กันยายน 2559, จาก: <http://agrotourism.doae.go.th/data/dasta.pdf>.
- ประทีป พีชทองกลางและคณะ. (2561). *การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพบ้านไร่กองขิง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่*. คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ *วารสารวิชาการ สถาบันการพลศึกษา*, 10(2), 144-168.
- วรชมน อัจฉรวรรณ และประพัฒน์ลักษณะพิสุทธ์. (2559). *แนวทางพัฒนาการจัดการแหล่งท่องเที่ยวบึง บอระเพ็ด จังหวัดนครสวรรค์*. *วารสารวิชาการสถาบันการพลศึกษา*, 8(1), 2559.
- สำนักพัฒนาบริการท่องเที่ยวกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2557). *คู่มือการตรวจประเมินมาตรฐาน คุณภาพแหล่งท่องเที่ยว*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรมพิงพองค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์.
- อริศรา ท้องทรัพย์. (2559). *แนวทางพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพแหล่งน้ำพุร้อนในภูมิภาคทาง ตอนเหนือของประเทศไทย*. (วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- Cronbach, L. J. (1970). *Essentials of Psychological Test* (5th ed.). New York: Harper Collins.
- Cochran, William.G. (1997). *Sampling Techniques*. New York : John Wiley and Sons.
- <https://www.posttoday.com/economy/news/>